

**ЕПІТЕТИ, ЩО ВЖИВАЛИСЬ
ДЛЯ САМОХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ
ЗА VI ДИНАСТІЇ ТА ПЕРШОГО
ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ**

Ця стаття представляє результати дослідження змін в наборі епітетів, що вживались для характеристики особи в написах на її пам'ятниках, які походять від доби VI–VIII династій та першого перехідного періоду. Йдеться про значне збільшення кількості епітетів типу «*im3hw*», “шанований”, складених із включенням імені божества, у якого особа була “шанованою” – *im3hw hr+NN*. Якщо раніше, за правління IV та V династій найпоширенішим із цих епітетів був “шанований у Великого Бога”, то в написах на пам'ятниках VI династії з'являється серія імен інших богів. Ці епітети включались разом з титулами або замість титулів в ту частину тексту, яка покликана ідентифікувати особу в жертвних формулах. В першу чергу тут з'являються імена Анубіса, Птага, та Осіріса, у яких людина була оголошена «*im3hw*», що пояснюється саме функцією цієї формули передавати пожертви померлому. В формулах пожертв в цих епітетах зустрічаються також імена Гатгор, Тота, богині Західної Пустелі [Barta 1969, 32]. Але, окрім цих божеств, ще можна відмітити серію імен інших богів, в першу чергу покровителів місцевих некрополів, шанованими у яких єгиптяни оголошували себе як в формулах пожертв, так і в інших своїх написах, зокрема: Іну(?), володаря округу (некрополя Абідосу) [Newberry 1903, 97; Jones 2000, Vol. I. P. 13 [54]]; Анубіса, володаря Гут-бену [Jones 2000, Vol. I. P. 14 [59]]; Анубіса, володаря Гут-ред (Саваріуса) [Jones 2000, Vol. I. P. 14 [60]]; Онуріса [Jones 2000, Vol. I. P. 17 [79]]; Онуріса, володаря Тіну [Jones 2000, Vol. I. P. 17–18 [80]]; Упуата, володаря Шен-Гор [Petrie 1908, Pl. 13; Borchardt 1937–1964, Bd. II. S. 55–56 (*Idj* CG 1575), 86–87 (*Hnw* CG 1615 (4)); Jones 2000, Vol. I. P. 19 [86]]; Осіріса Хентіментіу [Sethe 1932–1933, 98–110]; Байї [Borchardt 1937–1964, Bd. I. S. 124 (*Wsr* CG 1442); Jones 2000, Vol. I. P. 23 [108]]; богині Матіт, володарки Дейр-ель-Гебраві [Davies 1902, Vol. II. Pl. 21; Jones 2000, Vol. I. P. 25 [120]]; Міна, володаря Іпу (Ахміму) [Ziegler

1990, 161–162; Jones 2000, Vol. I. P. 26 [122]; Borchardt 1937–1964, Bd. II. S. 61 (*Mry-niwt* CG 1580)]; Монту, володаря Іуні (Армант) [*Newberry* 1903, 97; Jones 2000, Vol. I. P. 27 [123]]; Небшема, володаря міста Куси (Кусія) [*Jones* 2000, Vol. I. P. 27 [128]]; Немті в кожному відділенні (?) храму Мам (Дейр-ель-Гебраві) [*Ibid.* P. 28 [133]]; Немті володаря Гут-нісут [*Ibid.* P. 28 [134]]; Гатгор, володарки Дендери [*Ibid.* P. 33 [161]] та Гатгор, володарки Кус [*Ibid.* P. 34 [163]]; Гора Бегдетского [*Sethe* 1932–1933, 251–255; *Garnot* 1937, 116; Jones 2000, Vol. I. P. 35 [168]]; Гора, предстоятеля Гебену [*Jequier* 1929, p. 98–105, figs. 116, 118; *Sethe* 1932–1933, 262; Jones 2000, Vol. I. P. 35 [169]] (Завіят-ель-Амват); “Західної пустелі” [*Mariette* 1889, 411–416]; Тота, володаря Хемену (Гермополіса) [*Jones* 2000, Vol. I, p. 38 [187]]. Зустрічаються титули, в яких людина говорить, що вона шанована у декількох божеств, наприклад “шанований у Великої Еннеади” [*Junker* 1947, 66–91], “шанований (богинєю) Матіт, володаркою Дейр-ель-Гебраві та (богом) Немті” [*Davies*, 1902, Vol. II, pl. 24, 25; *Sethe* 1932–1933, 76–79], “шанований Немті, Ігаї, Анубісом” [*Jones* 2000, Vol. I. P. 28 [132]], “шанований богами Півдня” [*El-Fikeu* 1980, p. 11, pl. 2, 5], “шанований богами Тінітського ному” [*Dunham* 1937, p. 18 Nr. 21]. Ці епітети вживаються в текстах із гробниць не лише столичного ареалу, але і провінційних некрополів, що свідчить про те, що це явище загально-єгипетського масштабу. Почалась ця тенденція саме за VI династії і продовжувалась за часів VIII, а також гераклеопольських IX та X династій. Окрім того, починаючи від VI з’являються пам’ятники, на яких людина називає себе “шанованою” відразу в декількох богів, список яких іноді може бути довгим. При цьому варто зазначити, що досліджувані епітети вставляються не лише безпосередньо в жертвну формулу, але і в формули звертання до живих, а також в ті текстові фрагменти, в яких ідентифікується або характеризується особа, в титулатуру, в редуковану ідеальну біографію або навіть в події біографії.

Поява в епітетах “*імаху*” імен різних богів показує, що людина при створенні своєї комеморативної пам’ятки показувала свої преференції щодо вибору того чи іншого божественного покровителя, якого вона назве подателем свого стану “*імаху*”. Найчастіше в цій ролі перебував місцевий бог, який ближче, і чий

вплив на заупокійне буття індивіда, що похований на землі цього бога (тобто в його некрополі), більш дієвий. Але істотним стає саме такий спосіб представлення, позиціонування себе. Написи в гробницях, як і на стелах, які набувають широкого поширення саме наприкінці Давнього Царства, створювались за ініціативою самого господаря пам'ятки, і мали функцію презентувати особу цієї людини у вічності. Така характеристика себе можлива через визначення своїх позицій в просторі та в часі, включення своєї особи в космо-соціальний континуум, через самовизначення в зв'язку з явищами та силами світового порядку. За доби Давнього Царства такою силою був перш за все цар, і створення особистості окремого чиновника конструювалось через демонстрацію його зв'язку з правителем. Цьому слугувала як титулатура, так і різного роду титули – епітети, більшість з яких в досліджуваній період вказували також на асоціацію особи з правителем, а також жанр текстів, який має назву (авто)-біографії, зокрема такий її різновид, як подієва біографія.

Епітет «*im3hw*», особливо його вид *im3hw hr*+NN в Давньому Царстві був не просто синонімом померлого, аналіз вживання його різних форм показує, що далеко не кожна людина мала право називатись «*im3hw*» у царя, оскільки цей епітет маркував наявність персонального контакту з обожненим правителем. Як уже вказувалось, найбільш вживаним епітетом такого роду в текстах правління IV–V династій є *im3hw hr ntr* ʕ “шанований у Великого Бога” з різними характеристиками, які даються цьому божеству. Другим за кількістю вживання є номінування в цій позиції царя як через називання *nb.f* “пан його”, так і через іменник *njswt* “цар” [Романова 2004, 89–130].

Таким чином, можна констатувати, що за другої половини VI династії і після її закінчення в написах приватних осіб, як в столичних некрополях так і в провінційних, можна спостерігати поширення нового способу самохарактеристики особи – замість його характеристики через конотацію з правителем, приходиться спосіб його номінування саме через конотацію з місцевим божеством¹.

¹ Див. приклади, наведені вище, а також [Daressy 1917, 134; Sethe 1932–1933, 253; Garnot 1937, 116; Davies 1902, Vol. I, pl. 18; Davies 1902, Vol. II, p. 27–31]. Приклади можна продовжувати.

Окрім того, після VI династії з'являється багато пам'ятників приватних осіб, які умовно називаються (авто)-біографіями, але, по суті, такими не є, оскільки автобіографічні тексти в цей період дуже часто або повністю замінюються епітетами, в першу чергу, типу “*імаху*”² (в цих випадках опускається навіть вступна частина, яка маркує наявність прямої мови, і яка є показником (авто)-біографії *dd* “який говорить” *dd.f* “той, який говорить”), або зміст “прямої мови” зводиться до окремих фраз ідеального характеру, які покликані показати моральні чесноти людини. Ці фрази можуть включатись до тієї частини тексту, яка посвідчує особу, в формулу пожертв, а також в апеляціях до живих³.

Отже, можна говорити про зміну способу самохарактеристики людини. Якщо раніше особа створювала свій словесний портрет, що спрямований в вічність, який є портретом праведника, зразком морального ідеалу, яким він уявлявся соціуму в даний період, з допомогою демонстрації свого зв'язку з царем або через титулатуру, або в більш розгорнутому вигляді через створення подієвої біографії, то тепер вибирають лаконічніший спосіб самохарактеристики через епітети. Більше того, акцент у виборі епітетів, які повинні характеризувати особу через його конотації, пересувається до божества і світу божественного. Причиною цього стало не лише загальне зубожіння, яке призвело до того, що людина при створенні свого пам'ятника змушена була економити місце, а вживання епітетів замість нарації сприяло цьому. В подібних текстах зустрічаються характеристики людини як *імаху* у низки божеств⁴, в такому випадку, на те, щоб виписати всі ці епітети також потрібно місце, і сказати, що в цьому випадку характеристика через вживання епітетів коротша, ніж оповідний житійний текст, не завжди можливо. Очевидно, що поширення саме такого способу самохарактеристики викликане не в останню чергу кризою

² Див., наприклад, напис *Ppjj-izmw* [Dunham 1937, p. 41 Nr. 28] або напис *Tmrrj* [Ibid. Pl. XXV, 2, p. 84 Nr. 72] – обоє походять з Нара-ед-Дейр.

³ Див., наприклад, напис *M3c-hrw* [Ibid. Pl. XXVII 2, p. 90 Nr. 76], а також *Jtj-c3j* [Ibid. Pl. XXVI 1, p. 86, 85 Nr. 73]; напис *Nfr-nhsj* [Ibid. P. 49]; напис *Tbj* [Ibid. Pl. XXIV (10), p. 81 Nr. 69], або *Smhj* [Ibid. Pl. XXX 1, p. 98–100, Nr. 81].

⁴ *Idw* [I], який зокрема вказав, що він “шанований” у Великого Бога, Анубіса, Осіріса та Птага [Simpson 1976, 19–31].

ідеології царської влади, яка була вироблена та застосовувалась за доби Давнього Царства [Демидчик 2005, 94] і, як наслідок цього, зростання інтересу до культу божеств, в першу чергу, місцевих божеств.

ЛІТЕРАТУРА

Демидчик А. Е. **Безымянная пирамида: Государственная доктрина древнеегипетской Гераклеопольской монархии.** Санкт-Петербург, 2005.

Романова Е. А. К проблеме интерпретации титула “*im3hw*” в надписях Древнего царства: сложение этических представлений в Египте // **Культурное наследие Египта и христианский Восток.** Выпуск 2. Москва, 2004.

Barta W. **Die Aufbau und Bedeutung der altägyptischen Opferformel.** Berlin, 1969.

Borchardt L. **Denkmäler des Alten Reiches.** Band I–II. Berlin, 1937–1964.

Daressy G. Inscriptions du Mastaba de Pepi-Nefer a Edfou // **Annales du Service des Antiquités de l’Égypte.** Le Caire (ASAE), 17 (1917).

Davies N. de G. **The Rock Tomb of Deir el Gebrawi.** Vol. I–II. London, 1902.

Dunham D. **Naga-er-Dêr Stelae of the First Intermediate Period.** Boston-London, 1937.

El-Fikey S. **The Tomb of the vizier Re-wer at Saqqara.** Warminster, 1980.

Garnot, J., Sainte Fare. La stèle de Khou-oui (avec une planche) // **ASAE.** 37 (1937).

Jequier G. **Tombeaux de particuliers contemporains de Pepi II.** Le Caire, 1929.

Jones D. **An Index of Ancient Egyptian Titles, Epithets and Phrases of the Old Kingdom.** Vol. I–II. Oxford, 2000.

Junker H. **Gîza VIII.** Wien, 1947.

Mariette A. **Les mastabas de l’Ancien Empire.** Paris, 1889.

Newberry P. E. A sixth Dynasty Tomb at Thebes (avec 3 planches) // **ASAE.** 4 (1903).

Petrie W.M. F. **Athribis.** London, 1908.

Sethe K. **Urkunden des Alten Reichs.** B. I–IV. Leipzig, 1932–1933.

Simpson W. **The Mastabas of Qar and Idu. G 7101 and 7102.** Boston, 1976.

Ziegler Ch. **Musée du Louvre, Département des antiquités égyptiennes. Catalogue des stèles, peintures et reliefs égyptiens de l’Ancien Empire et de la Première Période Intermédiaire.** (Vers 2686–2040 avant J.-C). Paris, 1990.